

*Гродський І. Я.,**старший викладач кафедри германської філології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИВІТАННЯ В АНГЛІЙСЬКИХ ЛИЦАРСЬКИХ РОМАНАХ XII–XV СТ.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування привітань в середньоанглійській мові. Привітання, один із найважливіших ритуальних знаків мовленнєвого етикету, визначається як ритуальний жест чи мовленнєва репліка з відповідним комунікативним змістом, що започатковують процес спілкування зі співрозмовником і символізують прихильне та доброзичливе ставлення до нього. Мовленнєві формули привітання реалізуються в тому чи іншому мовному середовищі, в тій чи іншій комунікативній ситуації, у певній тональності. Мовці характеризуються соціальними ознаками, умовами спілкування тощо. Система привітань у середньоанглійський період – це сукупність етикетних одиниць, що різняться стилістичним забарвленням і функціональним навантаженням. Виділяють стилістично нейтральні вислови, доречні в будь-якій комунікативній ситуації, та функціонально обмежені, використання яких визначається певними обставинами спілкування. Розглянуті привітальні висловлення аналізуються з позицій теорії ввічливості. Упродовж століть привітання зазнали семантичної та граматичної трансформації, внаслідок чого їх функції у спілкуванні суттєво змінилися. У нашій статті привітання трактуємо як одиницю мовленнєвого етикету і як елемент у дискурсивній структурі діалогу. Кожен компонент привітання мав свій глибокий зміст і був ушлетений у канву давніх вірувань та уявлень. У ході роботи визначено комунікативно-прагматичний зміст привітання, виявлено позамовні фактори, які впливають на його функціонування, встановлено умови успішності та причини виникнення додаткових семантико-стилістичних і прагматичних ознак. Охарактеризовано типові привітання, властиві середньоанглійській мові. Встановлено, що привітання посідає особливе місце в мовленнєвому етикеті англійців. Здійснено аналіз одиниць та розглянуто інвентар мовних засобів (спеціалізованих і неспеціалізованих) висловлень, що вживаються комунікантами для вираження привітання, встановлено закономірності їх вибору відповідно до комунікативної мети, визначено іллокутивний потенціал вітань середньоанглійської мови.

Ключові слова: привітання, етикет, лицарський роман, мовленнєвий акт, комунікативна ситуація, іллокутивна сила.

Постановка проблеми. Суспільство як складна соціокультурна формація функціонує у вигляді цілісного монолітного утворення завдяки тому, що в ньому існують певні рамки поведінки для його членів. У результаті, суспільство випрацьовує стандартизовані правила, норми соціальної поведінки, які вмонтовуються в комплекс загальноприйнятих принципів етикетної взаємодії. Комунікативний акт привітання становить мовленнєву формулу, що розкриває характер взаємин, визначає перебіг подальшого спілкування, виступає невід'єм-

ною складовою мовної культури комунікантів. Англійський етикет відображає найбільш характерні для національної свідомості вітальні формули. Як складові мовленнєвого етикету вони мають древню історію і пов'язані з народними звичаями, відображають ритуали й побутовий устрій, розкривають особливості спілкування. Мовленнєві формули привітання реалізуються в тому чи іншому мовному середовищі, в тій чи іншій комунікативній ситуації, у певній тональності. Мовці характеризуються соціальними ознаками, умовами спілкування тощо.

Привітання, один із найважливіших ритуальних знаків мовленнєвого етикету, визначається як ритуальний жест чи мовленнєва репліка з відповідним комунікативним змістом, що започатковують процес спілкування зі співрозмовником і символізують прихильне та доброзичливе ставлення до нього [1, с. 57]. У привітанні реалізується фактична функція спілкування. У комунікативній ситуації привітання між адресантом та адресатом виникає своєрідна діалогічна єдність, що передбачає поєднання репліки-привітання та репліки-відповіді [1, с. 64]. У цьому руслі вербальні жести контакту, зокрема привітання, незважаючи на формальний зовнішній план вираження, містять глибокий зміст, що й зумовлює **актуальність** дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативний акт привітання як предмет наукового аналізу почав активно привертати увагу мовознавців, починаючи з другої половини ХХ століття й досі залишається актуальним для наукового дослідження через його багату смислову палітру в людському спілкуванні загалом і в міжкультурному зокрема. Питання комунікативного акту привітання та його різні аспекти аналізуються з точки зору комунікативно-дискурсивної парадигми багатьма вченими, як наприклад, Ф. С. Бацевичем, Г. В. Касіян, Дж. Остіним, О. О. Потебня, Г. Г. Почепцовим, М. П. Фабіан, Р. Лакофф, К. Кербра-Ореккіоні та ін. Науковці розглядають привітання, зосереджуючи свою увагу на різних аспектах цього лінгвістичного поняття, зокрема на лінгвокультурному, соціокультурному, прагматичному, соціологічному, еволюційному, лексикографічному (К. Bach, R. M. Harnish, Th. Ballmer, W. Brennenstuhl, B. Fraser, G. Leech).

Метою нашого дослідження є аналіз специфіки функціонування привітальних висловлень із притаманним їм комплексом комунікативно-прагматичних та власне мовних вимірів в середньоанглійських лицарських романах. Об'єктом дослідження є привітання в середньоанглійських лицарських романах, його предметом – комунікативно-прагматичні властивості привітання в середньоанглійських лицарських романах.

Вклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістичній літературі, що вивчає проблему комунікації у стереотипних ситуаціях спілкування, неодноразово зазначалося, що у формулах вітання / привітання реалізується фактична

функція мови, метою якої (Р. Якобсоном) є встановлення контакту, тобто каналу надходження інформації, і психологічного зв'язку між мовцями [2].

Система привітань у середньоанглійській період – це сукупність етикетних одиниць, що різняться стилістичним забарвленням і функціональним навантаженням. Виділяють стилістично нейтральні вислови, доречні в будь-якій комунікативній ситуації, та функціонально обмежені, використання яких визначається певними обставинами спілкування [3, с. 118].

Англіїці з особливою повагою та шанобливістю ставилися до привітань, вірили в їхню магічну силу, здатність наділяти людину здоров'ям, добром, щастям, мудрістю, впливати на буття і змінювати його. Кожен компонент привітання мав свій глибокий зміст і був уплетений у канву давніх вірувань та уявлень, співвідносячись з особливостями їхніх ритуалів, традицій, національного характеру [3, с. 115].

Найпоширенішими привітаннями у лицарських творах були: *Hail!* (=Hello!) (AA, 735), *Welcome!* (Athelston, 93), *Wolcometh* (BH, 1398), *Wolkome* (BH, 2578), *Welkome* (HD, 1214), *Have good day!* (Athelston, 498), *Have gode dai!* (BH, 108), *Wel beo thu to londe icome!* (Вітаю Вас на цій землі!) (KH, 1461) [4].

У вітаннях середньоанглійського періоду на передній план виступає чинник мовця, коли потрібно врахувати інтенційний (функціональний) зміст формул і когнітивний – знання негативних наслідків недотримання ритуалу. При цьому варто зважати на об'єктивні обставини комунікативної ситуації – сферу спілкування (офіційну – неофіційну), соціальні характеристики адресата, інколи й на пору дня. Для деяких вітань релевантною стає умова щирості, зокрема для тих, де домінують контактна функція поєднується з функцією вираження емоційного ставлення до адресата. На успішності акту вітання позначається отримання реакції адресата. Ця ознака вважається не просто суттєвою, а найсуттєвішою, хоча недотримання будь-якої з наведених вище умов може викликати комунікативну невдачу [5, с. 92].

Мотиваційно-цільовий чинник міститься в джерелах будь-якого вітання, позначається на виборі формул і їх смислової функції. За теорією Н. Баландіної [6, с. 103], до інтеракціональних функцій вітання відносимо:

а) дотримання під час першої зустрічі формальних конвенційних норм, в основі яких лежить увічливість і доброзичливість, напр.:

1) *Beves a knes doun him set, / The king hendeliche a gret;* (BH, 3492) [4, с. 201] – Бевіс схилився на коліна / і ввічливо привітав короля;

б) виділення, пізнання певного адресата, напр.:

2) *On knes ful fayre he hem setten / And Havelok swithe fayre gretten, / And seyden, “Welkome, louered dere! / And welkome be thi fayre fere!”* (HD, 1212-1215) [4, с. 413] – Вони сіли на коліна / та вишукано привітали Хавелока / і сказали: «Вітаємо, дорогий лорде! / і вітаємо Вашого прекрасного супутника!»;

в) спонування до реакції – має місце, коли вітаються зумисно для встановлення гарних стосунків, напр.:

3) *With worde bothe fre and hende / Ful fair he gan hir grete.* (AA, 563-564) [4, с. 35] – Словами благородності та люб'язності / Він ввічливо привітався з нею;

г) сигнал початку інтеракції; ініціальна репліка у вітанні спонукає до відповіді, взаємопов'язаність реплік діалогічної єдності не позначається на інтеракційній підпорядкованості

комунікативних позицій, першою вітатися має людина з нижчим соціальним статусом, молодша за віком, при однаковому статусі й віці – чоловік до жінки, напр.:

4) *Th'empour fram chirche he gan mete / And gret him with anour* (Guy of Warwick, 2030-2033) [4, с. 343] – Він зустрів монарха, який повертався з церкви / і привітав його з пошаною;

д) репрезентація соціальних характеристик ситуації і комунікантів (вік, стать, статус, походження, роль, освіченість, вихованість тощо), від чого залежить тональність вербальної поведінки – висока, нейтральна, фамільярна. Урахування соціального аспекту особливо важливе для інституційного спілкування, зокрема офіційного. Напр.:

5) *Th'empour he gan thus gret: “Sire emperur!”* (BH, 3084) [4, с. 192] – Він привітав монарха словами: «Пане імператоре!»;

е) вираження психологічного, чуттєвого ставлення до співрозмовника. У неофіційному спілкуванні на передній план виступає психологічний момент із позитивним, нейтральним чи навіть негативним ставленням до співрозмовника. Напр.:

6) *Ich have hem gret, and hi nowt me;* (Sir Degare, 812) [4, с. 535] – Я привітався з ними, але вони проігнорували мене.

Соціальні характеристики ситуації і комунікантів найбільше впливають на мовний вибір, а відтак і на успішність вітання. Причому що більший вплив ситуації, тобто що більше ритуальних обмежень, то пильніше вибирають мовну формулу, насамперед, з уваги її здатності звучати в потрібній тональності [6, с. 105].

Щоб наголосити на близькості стосунків і солідарності, комуніканти користувалися фатичною формулою *Як ся маєте?* Варіантами відповіді на таке привітання є або констатація успішного просування справ, або вияв незадоволення [5, с. 95]. Напр.:

7) *“Welcome, Sire Horn!* (KH, 535) [4, с. 535] – «Вітаємо, пане Хорн!».

Мовці індивідуалізують акти вітання різними поширювачами, зокрема вживанням звертань, за допомогою риторичних фігур. Для звертань середньоанглійської мови характерні адекватні номінації, які вказують на статеві, вікові, статусно-рольові характеристики адресата на зразок: *kyng* (KH, 208, 665); *yon king* (AMA, II. 1784); *sir cortays knyzt* (SG, I. XII. 276); *schir knycht* (Lancelot, 558); *knight* (KH, 1320); *leue fere* (KH, 1013); *lefdi* (там само, 352); *quen so dere* (там само, 1210); *felawe* (BH, 118); *dere dame* (SG, I. XXI. 470); *madame* (AA, 745); *damasele* (BH, 1125); *sire emperur* (BH, 3085); *lordinges* (BH, 2957); *lordes* (Gamelyn, I. 26, III. 331, IV. 473); *louerd* (HD, 617); *lord* (BH, 385); *lege lorde of my lyf* (SG, II. III. 545); *gouernour* (SG, I. X. 225); *mayster* (HD, 1136); *marchaunt* (Tristrem, II. 1543); *traitour* (GW, 3200); *traytour* (Athelston, 761); *christen* (GW, 1348); *Gode sir* (SG, II. XIV. 811); *Sir* (AA, 1169); *Ser* (Isumbras, 233); *Sir conquerour* (AMA, I. 831); *Sire* (BH, 3741) [4]. Напр.:

8) *The levedi thar a fond anon / And gan hire grete: / “Dame!”* (BH, 281-284) [4, с. 135] – Невдовзі він знайшов даму серця / і привітав її словами: / «Моя леді!»

Формули вітання, як і будь-які стереотипи, не завжди здатні викликати бажаний прагматичний ефект, тому в дружніх стосунках, щоб висловити своє ставлення до співрозмовника й одночасно показати себе якнайкраще в лицарських романах, вдаються до розлогіших реплік. Напр.:

9) *Gret thu wel of myne kenne, / Gret thu wel my moder, / Godhild, Quen the gode,* (KH, 148-150) [4, с. 474] – Привітай мою

родину належним чином, / привітай мою маму з пошаною, / чарівну королеву Годхїлд.

Тут вітання втратило свою первинну суть і перейшло в площину інших ілюкцій. Подібні запитання належать до фатичного спілкування, яке виконує етикетну функцію встановлення контакту та вияву особливої уваги до співрозмовника [7, с. 19].

У вітанні може передаватися психологічний стан мовця. Так, сплеск почуттів може бути умотивований вказівкою на давність розлуки. Напр.:

10) He yeode in wel righte / To Rymenhild the brighte. / On knes he him sette, / And sweteliche hure grette (КН, 385-388) [4, с. 479]. – Він негайно пішов / до прекрасної Рименхїлд. / Став на коліна перед нею, / та ніжно привітав її.

У формальних асиметричних ситуаціях спілкування в епоху лицарства комунікант, нижчий за соціальним статусом, вдається до тактики гіперввічливості, метафорично пропонуючи свої послуги. Напр.:

11) "Horn kniȝt," he sede, "kinges sone, / Wei beo þu to londe icome! (КН, 1461-1462) [4, с. 501] – «Лицарю Хорн», він сказав: «син короля, / вітаємо Вас на цій землі!

Подібні гіперввічливі формули можуть вживати чоловіки, звертаючись до жінок, що займають вище становище, напр.:

12) "Damaisele, welcome mote thou be! (Sir Degare, 98) [4, с. 520] – Леді, дозвольте Вас привітати!

Правила гіперввічливості пов'язують з уявленнями про світський етикет, який існував у вищому товаристві середньовічної Англії [8, с. 67].

На наш погляд, привітання у лицарських романах відзеркалюють вибір мовцем ввічливості і проявляються в тому, що мовець намагається виразити симпатію, доброзичливе ставлення до адресата та солідарність із ним. Висловлюючи привітання, мовець виявляє увагу та прихильність до адресата, прагне насамперед викликати в нього позитивні емоції, зробити йому приємне, принести радість та задоволення. Отже, привітальні висловлення виступають ефективними стратегіями позитивної ввічливості, стратегіями «зближення», створення гармонійних стосунків із адресатом та солідарності з ним [9, с. 243]. Напр.:

13) Tharwith a palmer he mette, / And swithe faire he him grette: (ВН, 2051-2052) [4, с. 172] – Він зустрів паломника / і привітався з ним з повагою.

14) Quanne he weren alle set, / And the king aveden igret (HD, 162-163) [4, с. 391] – Коли вони всі сіли / король привітався ввічливо.

Негативні стратегії проявляються у відсутності тиску на адресата з боку мовця. Використовуючи привітання як стратегію негативної ввічливості, англійські комуніканти демонструють делікатне ставлення до «особистісної сфери» адресата. Вітаючи, мовець враховує інтереси адресата, підкреслює його індивідуальність та самодостатність і тим самим висловлює свою повагу до адресата та підтримує його бажання бути незалежним [9, с. 243]. Напр.:

15) Sire Degarre him biheld and lowggh, / And gret him fair inowggh, (SD, 795-96) [4, с. 535] – Пан Дегар побачив його і засміявся, / та привітав його досить ввічливо.

Отже, на думку П. Браун і С. Левінсон, позитивна ввічливість базується на зближенні (*approach-based*), а негативна – на дистанціюванні (*avoidance-based*). Демонстрація солідарності та збереження дистанції, за твердженням авторів, складають суть увічливої поведінки. Володіючи певним арсеналом

комунікативно-прагматичних і соціокультурних знань, мовець демонструє співрозмовнику свою прихильність, при цьому зберігає певну відстань, виявляючи в такий спосіб свою повагу до нього [10]. Напр.:

16) Thar a mette with a swain / And grette him wel. (ВН, 117-118) [4, с. 132] – Він зустрів слугу / але привітав його належним чином.

17) The beschop was glad afin / And seide: "Wolkome, leve cosin! (ВН, 2577-2578) [4, с. 182] – Єпископу було приємно чути це / і він сказав: «Вітаю, дорогий племіннику!»

Позитивна й негативна ввічливості відображають основну схему людських взаємин. Вступаючи в контакт і надалі підтримуючи його, співрозмовники в лицарських романах намагаються зберегти привітну атмосферу взаєморозуміння, тому вдаються до стратегії позитивної ввічливості. Водночас для демонстрації взаємоповаги учасники спілкування використовують стратегії негативної ввічливості. Таким чином, функція ввічливості полягає в підтримванні балансу, рівноваги між демонстрацією солідарності та дистантності відносин [11, с. 57]. Напр.:

18) Everich of yow fro the bord, / And wolcometh your kende lord! (ВН, 1397-98) [4, с. 159] – Кожен з нас, хто за столом / вітаємо Вас, вельмишановний володарю!

Серед значної кількості комунікативних ситуацій привітання посідає особливе місце. Саме з нього розпочинається контакт між співрозмовниками, визначається стиль і тональність усієї подальшої розмови, тому неволодіння цими формами й незнання відповідних етикетних норм можуть призвести до того, що комунікація не відбудеться [3, с. 114].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, принцип ввічливості спричиняє вживання привітань для підтримання позитивної тональності спілкування. Поряд із виконанням функції позитивного впливу на адресата, привітальні висловлення виступають засобом скорочення соціальної дистанції і зміцнення солідарності між мовцем та адресатом [9, с. 243].

Різноманітність застосованих підходів до вивчення мовленнєвих актів вітань, відсутність односпайного підходу до їхньої генези та до визначення їхнього функціонального навантаження зумовлюють з одного боку дискусію серед дослідників у різних наукових студіях, а з іншого – поліаспективне висвітлення питань, пов'язаних із прагматичним аспектом привітань.

Відсутність інтегрального підходу до дослідження вітань у середньоанглійський період, зумовлює потребу поліаспектного дослідження привітань як у синхронній, так і діахронній площині, що передбачає врахування особливостей різних мовних характеристик та діалектів середньоанглійської мови.

Література:

1. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics: the semantic of human interaction. В. : N.Y. : Mouton de Gruyter, 1991. 502 p., с. 57.
2. Jacobson R. Selected writings. Vol. 3. The Hague-Paris, 1981. 420 p.
3. Ветрова Е. Засоби вираження привітання в різних лінгвокультурних традиціях (на матеріалі української та лезгинської мов) / *Українська мова*. 2012. № 3. С. 111–122.
4. Eckert K. Chaucer's reading list: Sir Thopas, Auchinleck, and Middle English romances in translation. Las Vegas : University of Nevada. 2011. 622 p.
5. Гавриш М. М. Комунікативні засоби вираження соціального статусу особи в художній прозі Івана Франка : дис. ... канд. філол.

- наук: 10.02.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2009. 214 с.
6. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному аспекті. К. : АСМУ, 2002. 330 с.
 7. Білоус М. П. Фатичне спілкування українців. *Мова і культура нації* : зб. ст. / відпов. ред. Т. І. Панько і ін. Львів : ЛДУ, 1991. С. 18–23.
 8. Корнійко І. В. Звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення (на матеріалі сучасної німецької мови) : дис... канд. філол. Наук : 10.02.04 / І. В. Корнійко ; Київ. держ. лінгв. ун-т. К., 2000. 218 с.
 9. Мудрик Л. В. Функціонування привітальних висловлень в англійському дискурсі. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки* / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2008. № 5. С. 240–245.
 10. Brown P. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. N.Y. : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
 11. Касян Г. В. Мовленнєвий етикет як форма спілкування в сучасній французькій лінгвокультурі. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2013. Вип. 645 : Романо-слов'янський дискурс. С. 56–59.

Hrodskyi I. Means of expression of greetings in the Middle English romances of the 12th – 15th centuries

Summary. The article seeks to highlight the peculiarities of the functioning of greetings in the Middle English. Greeting is one of the most important ritual signs of speech etiquette, it is defined as a ritual gesture or a speech catchword with the appropriate communicative content, which initiates the process of communication with the interlocutor and symbolizes a friendly and benevolent attitude towards

him. Speech formulas of greeting are implemented in a certain language environment, communicative situation or tonality. The system of greetings in the Middle English period is a set of etiquette units that differ in stylistic color and functional load. There are stylistically neutral expressions that are appropriate in any communicative situation, and functionally limited ones, which are determined by certain circumstances of communication. Greetings are analyzed from the standpoint of the theory of politeness. Over the centuries greetings have undergone a semantic and grammatical transformation, as a result their functions in communication have changed significantly. In our article we interpret the greeting as a unit of speech etiquette and as an element in the discursive structure of the dialogue. Each component of the greeting had its own deep meaning and was woven into the canvas of ancient beliefs and concepts. It has been also established the typical greeting characteristics of the Middle English. The research performed results in the identification of greeting's communicative and pragmatic content, in the definition of non-verbal factors which influence the functioning of speech act, in the definition of the successful conditions and the reasons for additional semantic, stylistic and pragmatic characteristics. It has been established that the greeting occupies a special place in the speech etiquette of the English. The analysis of language data reveals that the linguistic means (specialized and unspecialized) that are used by speakers to express their declaration of greeting; regularity of the choice according to the communicative aim was established and the illocutionary potential of greeting was defined.

Key words: greeting, etiquette, Middle English romance, speech act, a communicative situation, illocutionary force.